

POLSKA MARKA TURYSTYCZNA

KRAINA
LESOWYCH
WĄWOZÓW

Natęczów *i okolice*

- 1. Wąwóz Prusa
- 2. Muzeum Bolesława Prusa
- 3. Muzeum Stefana Żeromskiego
- 4. Kaplica pw. Św. Karola Boromeusza
- 5. Dom Zdrojowy - pijalnia
- 6. Pałac Małachowskich, Oficyna Pałacowa

- 7. Pawilon Angielski
- 8. Atrium
- 9. Wzgórze Kościelne
- 10. Termy Pałacowe
- 11. Stare łaźienki

- 12. Sanatorium Książę Józef
- 13. Leźalnia
- 14. Domek Gotycki
- 15. Wystawa Krainy
Lessowych Wąwozów

- WILLE**
- 16. Willa Starówka
 - 17. Willa Podgórze
 - 18. Willa Oktawia
 - 19. Willa Ukraina

- 20. Willa Zabawka
- 21. Willa pod Kraszewskim
- 22. Willa Tolin
- 23. Willa Nagórze
- 24. Willa Różana
- 25. Willa Gioia

- 26. Biały Dworek
- 27. Wzgórze Jabłusko
- 28. Szkoła Ziemiańek
- 29. Dom Ludowy
- 30. Góra Poniatowskiego

KRAINA LESSOWYCH WĄWOZÓW to jeden z najbardziej atrakcyjnych regionów turystycznych w Polsce. Nazwa nawiązuje do istniejącego tu skupiska lessowych wąwozów, dochodzących do 30 m głębokości i w niektórych miejscach przekraczających 10 km na 1 km kw. Turystę urzeka nieskażona przyroda, różnorodność flory i fauny w cennych przyrodniczo obszarach chronionych, parkach krajobrazowych i rezerwach oraz bogactwo walorów kulturowych.

Wyjątkowość Krainy została doceniona poprzez przyznanie jej tytułu **Polskiej Marki Turystycznej**. Podmiotem zarządzającym marką jest Lokalna Organizacja Turystyczna z siedzibą w Nałęczowie, posiadająca status Organizatora Turystyki. Priorytetem organizacji jest podnoszenie poziomu usług turystycznych i jakości oferowanych produktów. W tym celu

wdrożono system certyfikacji. **Certyfikat Polskiej Marki Turystycznej Krainy Lessowych Wąwozów** otrzymały m.in. obiekty hotelarskie i gastronomiczne, gospodarstwa agroturystyczne, atrakcje turystyczne, spełniające wysokie wymagania jakościowe, działające zgodnie esencją marki Krainy Lessowych Wąwozów. Turysta może pełną garścią czerpać przyjemności z podziwiania pięknych widoków, wyciszyć się, rozładować stres. Na gości czeka bardzo dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna. Można odpocząć w gospodarstwach agroturystycznych, pensjonatach i hotelach, zasmakować regionalnych potraw, lokalnego wina, ekologicznych produktów, a przy okazji wyleczyć dolegliwości i poprawić samopoczucie.

Do zobaczenia w Krainie Lessowych Wąwozów!

Z HISTORII UZDROWISKA

Początki uzdrowiska w Nałęczowie sięgają przełomu XVIII/XIX w. Wraz z nabyciem dóbr bochotnickich w 1751 r. przez starostę wąwolnickiego, Stanisława Małachowskiego herbu Nałęcz, rozpoczął się nowy etap rozwoju osady. Nowy właściciel buduje pałac wg proj. Ferdynanda Naxa, zakłada park, a wytyczoną drogę od pałacu do kościoła nakazuje obsadzić lipami. Od herbu właściciela dóbr osada otrzymuje nazwę Nałęczów. W 1817 r. warszawski chemik, prof. Józef Celiński, dokonuje analizy chemicznej miejscowych źródeł. Porównując je do zagranicznych źródeł wskazuje na ich walory lecznicze. Równolegle w 1821 r. powstaje pierwszy obiekt uzdrowski – łaźienki Żelaziste, dom gościnny z wytwornie urządzonymi pokojami, opieką lekarską i pokojami kąpielowymi.

Małachowscy opuścili Nałęczów po powstaniu listopadowym w 1831 r. Kolejny właściciel, Tytus Rakowski i jego następcy nie kontynuują działalności uzdrowskiej. Okrojone zniesieniem pańszczyzny majątki

Hotel Zakładowy fot. Zbigniew Czarkowski (1913 r.)

nie przynoszą dochodów. Wyprowadzenie z głębokiego upadku i odrodzenie tradycji uzdrowskiej zawdzięczamy lekarzom-balneologom, którzy po powstaniu styczniowym i latach spędzonych na Syberii, decydują się stworzyć w Nałęczowie nowoczesny zakład leczniczy. „Wskrzesiciele uzdrowiska”: Fortunat Nowicki, Konrad Chmielewski, Wacław Lasocki, Wacław Sipniewski oraz inż. Michał Górski (od 1880 r. właściciel majątku) stworzyli spółkę do prowadzenia zakładu leczniczego, przeprowadzili modernizację i rozbudowę infrastruktury uzdrowskiej.

Nałęczowski kurort stał się wkrótce miejscem spotkań wybitnych przedstawicieli świata kultury i sztuki, letnią stolicą

Kongresówki. Stałym gościem w czasie kolejnych 28 lat był Bolesław Prus. Z Nałęczowem na kilka lat związał swe losy Stefan Żeromski. Bywali tu m.in.: Henryk Sienkiewicz, Stanisław Witkiewicz, Michał Elwiro Andriolli. W uzdrowisku zamieszkała rodzina Szelburgów z małą córeczką Ewą.

W zamyśle „wskrzesicieli” uzdrowisko miało być unikalnym miastem-ogrodem. Zgodnie z tą ideą poszerzono park wg planów Waleriana Kronenberga, wskazano także na konieczność ochrony obszarów poza parkiem. W związku z tym, na każdej parceli liczącej ok. 1 morgi, wzdłuż ulic Armatnia Góra i Alei Lipowej przy wznoszonych willach stworzyły się zielone przestrzenie.

NAŁĘCZÓW LECZY SERCE

Wnętrze Pijalni Wód Mineralnych

Natura i przyroda, dzieła ludzkich rąk i umysłów, historia i niepowtarzalna atmosfera, sprzyjająca odnowie duszy i ciała, stworzyły to miejsce, gdzie leczy się chore serca, stres i choroby cywilizacyjne. Unikalne walory przyrodnicze, przede wszystkim ozdrowieńczy mikroklimat w połączeniu z wysoko wykwalifikowaną kadrą medyczną i bazą leczniczą specjalizującą się w leczeniu chorób serca sprawiło, że Nałęczów jest liderem w zakresie lecznictwa kardiologicznego. Tutaj leczy

się choroby układu krążenia, nadciśnienie tętnicze, choroby wieńcowe, stany po zawałach i operacjach serca oraz schorzenia współistniejące. Sanatoria uzdrowiskowe, obiekty wellness&spa oraz inne ośrodki rehabilitacyjne wspomagające leczenie kardiologiczne, oferują kuracjom i gościom uzdrowiska odpowiednio dobrane zabiegi lecznicze i rehabilitacyjne, w tym zabiegi wodne, zgodnie z zasadą *Sanus Per Aquam* – zdrowy dzięki wodzie.

Stare Łazienki

Ławeczka Bolesława Prusa i rzeźba „Panny Nałęczowskie”

Najlepszą formą terapeutyczną, dostępną dla każdego, jest spacer.

Zapraszamy na spacer po Nałęczowie i wędrowki w okolice.

Park zdrojowy – o pow. 25 ha położony jest w centrum uzdrowiska. Rosną tu wielowiekowe lipy, dęby piramidalne, kasztanowce, tulipanowiec, skrzydłoorzechy, sosny wejmutki i wiele innych rzadko spotykanych drzew i krzewów. Poprzez wydzielanie fitoncydów drzewa dobroczynnie działają na mikroklimat i kojąco oddziałują na organizm człowieka. Park przecina rzeczka Bochot-

niczanka, tworząca w centralnej części malowniczy staw z Wyspą Miłości, na której odbudowano altanę na wzór tej z XIX w. Na wyspę wrócić także elf grający na flecie. Nowo utworzona **trasa rekreacyjno-spacerowa** na łące przylegającej do parku, znacząco powiększyła możliwości wypoczynku na łonie natury.

Pałac Małachowskich – wzniesiony w stylu klasycystycznym wg proj. Ferdynanda Naxa, w końcu XIX w. przebudowany został przez Karola Kozłowskiego na potrzeby tzw. Kursalu. Pałac zdobi kartusz herbowy Małachowskich (Nałęcz) i Potockich (Piława). Wewnątrz zachowały się sztuki o motywach rokokowych i klasycystycznych.

W pobliżu: **Pomnik Bolesława Prusa** proj. Aliny Ślesieńskiej (1966) i **Pomnik Stefana Żeromskiego** proj. Jana Koszczyk-Witkiewicza i Aleksandra Żurakowskiego (1928).

Oficina pałacowa (dawny pałac), pierwotna siedziba Małachowskich, w przeszłości pełniła funkcję obronną. Zbudowana na murach dawnego zamku, prawdopodobnie z przełomu XIV/XV w., posiada dwukondygnacyjne gotyckie podpiwniczenie (obecnie niedostępne). Na jednej ze ścian – tablica pamiątkowa poświęcona poecie Kazimierzowi Głińskiemu, autorowi *Królewskiej pieśni*.

Pałac Małachowskich fot. Jerzy Ogiński

Domek gotycki, zbudowany w stylu angielskiego neogotyku (stąd nazwa willa angielska), powstał w końcu XIX w. na miejscu dawnej austerii przy starym wąwołnickim trakcie. Mieściły się w nim gabinety lekarskie i pomieszczenia usługowe.

Sanatorium Książę Józef – to dawny Zakład Hydropatyczny. Najbardziej rozpoznawalny obiekt, położony w centralnej części parku nad stawem, wzniesiony na fundamentach zabudowań dworskich, przy trakcie drogowym, przebudowany dla potrzeb uzdrowiska przez Karola Kozłowskiego w 1882 r. Przed budynkiem – rzeźba Adama Smolany, **Panny Nałęczowskie**, symbolizujące nałęczowskie źródła – Wiarę, Nadzieję i Miłość.

W pobliżu **ławeczka Bolesława Prusa** proj. Stanisława i Zbigniewa Strzyżyńskich. Nad stawem, na placu **Sław Kolarstwa Polskiego**, rower wykuty w kuźni Romana Czernieca w Wojciechowie.

Stare Łazienki z klasycystycznym portykiem i obudową źródła w formie ryzalitu zwieńczonego kopułą, zbudowane w 1821 r. na źródle Nadzieja (obecnie J. Celińskiego), to najstarszy obiekt uzdrowiskowy. Kuracji wodnej zażywał tu kasztelan Leon Dembowski, właściciel sąsiednich Bronic i Drzewiec oraz książę Adam Kazimierz Czartoryski. W pobliżu **Domek Biskupi** wybudowany dla biskupa Kacpra Cieciszowskiego, metropolity kościołów katolickich w Imperium Rosyjskim, a tuż

Źródło Mitości

Leżalnia

Domek Grecki

obok **Domek grecki** – dawne ambulatorium włościńskie (1904).

Pijalnia Wód Mineralnych – połączona z Palmiarnią, wzniesiona została w 1964 r. na Źródle Mitości. W ramach rewitalizacji odtworzono zewnętrzne ujęcie źródła Mitości. Usytuowana nieopodal **Figura Chrystusa**, ufundowana przez kuracjuszkę wdzięczną za odzyskanie zdrowia (1905), jest potwierdzeniem skuteczności nałęczowskiej kuracji.

Termy Pałacowe i Atrium to nowoczesne, powstałe w XXI w. obiekty Zakładu Leczniczego S.A. **Kompleks Wodny Atrium** dysponuje basenem Aquatonic, dyszami masującymi, basenem białej glinki, jacuzzi oraz sauną

suchą i mokrą. **Termy Pałacowe** to obiekt komercyjny z komfortowymi pokojami oraz SPA.

Leżalnia – była częścią dawnej zabudowy uzdrowiskowej, przystosowana do werandowania i odpoczynku po kąpielach i zabiegach zdrowotnych. Zbudowana w stylu zakopiańskim na początku XX w. wg proj. Jana Koszczyca-Witkiewicza, obecnie odtworzona.

Pawilon angielski, to nowoczesny obiekt sanatoryjny postawiony w miejscu nieistniejącego już drewnianego budynku, ufundowanego w 1960 r. przez Angielkę Susan Margaret Ryder.

Chata S. Żeromskiego

Willa Ukraina

Willa Starówka

Brama Zachodnia wyprowadza turystę z parku zdrojowego na ulicę Armatnia Góra. Idąc w prawo warto skręcić w ulicę Zygmunta Chmielewskiego i dojść do willi **Starówka** (1909). Jest to dawna szkoła ufundowana przez Towarzystwo Popierania Przemysłu Ludowego, zbudowana wg proj. J. Koszczyc-Witkiewicza. Po II wojnie mieściła się tu elitarna szkoła spółdzielczości, której dyrektorem był Z. Chmielewski (szwagier S. Żeromskiego). W latach 1968-2000 była siedzibą jedyne w Polsce Muzeum Spółdzielczości. Obecnie pensjonat i restauracja Starówka. [ul. Z. Chmielewskiego 4.](#)

Chata Stefana Żeromskiego – letnia pracownia pisarza (1905) w stylu zakopiańskim oraz **Mauzoleum Adama Żeromskiego** (1922) to projekty Jana Koszczyc-Witkiewicza. W Chacie od 1928 r. mieści się Muzeum Stefana Żeromskiego. Walorem ekspozycji jest oryginalne wyposażenie. [ul. Żeromskiego 8, tel. 81 501 47 80.](#)

Willa Ukraina – to jeden z najpiękniejszych pałacików w stylu empire, zbudowany ok. 1894 r. Przez długi czas w willi mieścił się pensjonat słynący z doskonałej kuchni, balów i wieczorków tanecznych. Obecnie Restauracja Filiks, [ul. Armatnia Góra 10.](#)

Kaplica pw. św. Karola Boromeusza

Willa Oktawia

Willa Podgórze

Willa Oktawia – zbudowana w 1880 r. w stylu szwajcarskim dla doktora Konrada Chmielewskiego, dyrektora Zakładu Leczniczego. W latach 1905-1908 mieszkali tu Żeromscy. Obecnie Cafe & Bar Oktawia. [ul. Armatnia Góra 12.](#)

Willa Podgórze – w stylu szwajcarskim, z licznymi balkonami i loggiami, bogato zdobiona ażurową dekoracją, należała do ziemianina z Litwy, Aleksandra Oskierko, a następnie do doktora Karola Benni. W willi mieszkał kilka sezonów Henryk Sienkiewicz.

Bywał Bolesław Prus, Jadwiga Łuszczewska (Deotyma). [ul. Armatnia Góra 16.](#)

Kaplica pw. św. Karola Boromeusza – w stylu zakopiańskim wg proj. Stanisława Grochowicza w 1919 r., ufundowana po śmierci Karola Benniego przez jego żonkę. Wzniesiona na kamiennej podmurówce, ma stromy dach, kryty gontem i zwieńczony pazdurami oraz wieżyczkę dekorowaną promieniami słońca. Ołtarz wykonano w należącej do szkoły artysty rzeźbiarza, Jana Żyńskiego. [ul. Armatnia Góra 18.](#)

Z Parku Zdrojowego wychodzimy Bramą Wschodnią na reprezentacyjną Aleję Lipową, zabudowaną willami z przełomu XIX/XXw.

Hotel Centralny (obecnie Urząd Miasta) – to dawna siedziba Uniwersytetu Ludowego, założonego w latach 1906-1908 przez Stefana Żeromskiego. Wykładowcami byli m.in. S. Sempołowska, F. Morzycka, G. Daniłowski, S. Wojciechowski (późniejszy prezydent RP).

ul. Lipowa 3.

Willa Różana – zbudowana dla Adama i Walentyny Nagórskich jest przykładem połączenia klasycystycznych motywów z polskimi tradycjami architektonicznymi. Wizerunek właścicielki willi uwiecznił Henryk Siemiradzki na kurtynie Teatru Słowackiego w Krakowie. Obecnie Ośrodek Ormonde Resorts z restauracją i ekskluzywnymi pokojami. *ul. Lipowa 8.*

Willa Pod Matką Boską – wzniesiona w stylu włoskim dla Edmunda Raciborskiego, miłośnika twórczości B. Prusa. Pisarz spędził tu kilka sezonów, o czym informuje pamiętkowa tablica. Pałacyk ma dekoracyjnie ukształtowaną fasadę, wystające wykusze, wieżyczkę i zadaszone tarasy. Obecnie Kawiarnia i Pensjonat Ewelina, *ul. Lipowa 16.*

Willa Nagórze – w stylu szwajcarskim, była letnią siedzibą rodziny Józefa Nagórskiego. Posiada bogato zdobione werandy, podokienniki i obramienia okienne. W piwnicach willi mieści się Restauracja Zabytkowe Podziemia. W karcie dań znajdują się autorskie potrawy nawiązujące do dawnych tradycji uzdrowiskowych. *ul. Lipowa 27.*

Willa Pod Matką Boską

Hotel Centralny

Willa Różana

Willa pod Kraszewskim

Willa Tolin

Dom Ludowy

Biały Dworek – zbudował administrator uzdrowiska Władysław Bończa-Truszkowski. Jego córki, Jadwiga i Helena, prowadziły tajne nauczanie. Z Jadwigą swatany był Stefan Żeromski. Literacki portret skromnej pani po pozostała na kartach jego *Dzienników*. [ul. Lipowa 35](#).

Willa Tolin – wzniesiona dla lekarza okulisty Józefa Talko, jest przykładem eklektycznej formy architektonicznej. W 1905 r. Faustyna Morzycka, uwieczniona jako Stasia Bozowska w noweli Stefana Żeromskiego *Siłaczka*, prowadziła tu tajną szkołę i teatrzyk amatorski. W sezonie letnim w willi mieszkała żona Bolesława Prusa, korzystająca z zabiegów hydropatycznych. [ul. Lipowa 35](#).

Willa Pod Kraszewskim – zbudowana w stylu włoskim dla doktora Fortunata Nowickiego, dyrektora Zakładu Leczniczego, zaprzyjaźnionego z autorem *Starej baśni*. Popiersie pisarza zdobi balkon willi. Po śmierci F. Nowickiego willę zakupił Franciszek Bagieński, uczestnik rewolucji węgierskiej 1849 r., przyjaciel Bolesława Prusa, uznany za archetyp Ignacego Łęckiego z powieści *Lalka*. [ul. Lipowa 41](#).

Dom Ludowy – wzniesiony w 1906 r. wg projektu Zenona Chrzanowskiego z inicjatywy Macierzy Szkolnej. Dawna siedziba Towarzystwa Kredytowego, szkoły rolniczej i Muzeum Ziemi Lubelskiej. W Spółdzielni „Oszczędność” jako kasjer pracował ojciec E. Szelburg-Zarembiny. [ul. Lipowa 43](#).

WARTO ZOBACZYĆ

Ochronka im. Adama Żeromskiego – zbudowana w 1907 r. wg proj. Jana Koszczyca-Witkiewicza, z inicjatywy Stefana Żeromskiego i honorarium za powieść *Dzieje grzechu*. Wnętrze zdobi fryz namalowany przez Kazimierza Młodzianowskiego w 1911 r. Obecnie jest siedzibą Muzeum Bolesława Prusa.

ul. S. A. Poniatowskiego 39, tel. 81 501 45 52.

Willa Zabawka – należała do Łucji z Dunin-Borkowskich Hornowskiej, autorki Wspomnień z lat 1900-1920. Ł. Hornowska przyjaźniła się i często gościła w swym domu Bolesława Prusa, zaś Michał Elwiro Andrioli był jej cichym wielbicielem.

ul. S. A. Poniatowskiego 25.

Dwór Górskich – drewniany, zbudowany na murach dawnej gorzelni Małachowskich dla rodziny inż. Michała Górskiego. W latach 1890-1892 guwernerem córek właściciela był nieznany dotąd Stefan Żeromski. Tutaj powstały pierwsze debiutanckie nowele pisarza: *Sitaczka*, *Zmierzch*, *Zapomnienie*.

ul. Górskiego 7.
Willa Gioia – zbudowana w 1927 r. przez mec. Wacława Salkowskiego, teścia Józefa Becka, ministra spraw zagranicznych II RP. J. Beck spędzał tu ostatnie lato przed wybuchem II wojny. Gośćmi Becków byli głównie politycy. Obecnie pensjonat Ormonde Resorts z krytym basenem, sauną i siłownią.

ul. 1 maja 21.

Willa Gioia

Dwór Górskich

Ochronka im. Adama Żeromskiego

Wąwóz Głowackiego

Wąwóz Lipinki

WĄWOZY LESSOWE

Wokół Nałęczowa, w kierunku Wojciechowa, Wąwolnicy i dalej do Kazimierza Dolnego, ciągną się kilometry lessowych wąwozów. Wydrążone przez wieki wskutek oddziaływania sił przyrody i działalności człowieka, tworzą malownicze parowy, głębocznicę i jary, zachwycające o każdej porze roku. Od dawna przyciągały swym urokiem i tajemniczością, były ulubionym miejscem spacerów kuracjuszy. Bolesław Prus szczególnie upodobał sobie wąwóz, zwany dzisiaj Wąwozem Prusa (wejście od ul. Głowackiego). Żartował, że założył „kantor stręczeń” i w wąwozach będzie kojarzył małżeństwa. Najbardziej

oddalonym od centrum miasta jest Wąwóz Łukoszyński na Charzu A, z wejściem za posesją nr 89, przy drodze Nałęczów-Wąwolnica. 18 maja 1976 r. wędrował nim kard. Karol Wojtyła w towarzystwie ks. Andrzeja Szostka, ks. Mariana Jaworskiego.

Inne atrakcyjne wąwozy w okolicy to wąwóz Lipinki w Marczkach (gm. Wąwolnica), Glinianki w Bartłomiejowicach (gm. Wąwolnica), Lipcyk w Nowym Gaju (gm. Wojciechów), Olszowy Dół w Parchatce (gm. Puławy)

WZGÓRZE KOŚCIELNE

Obiekty sakralne i cmentarz na Wzgórzu Kościelnym to interesujący zespół archi-

tektoniczno-krajobrazowy. Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, odnotowany w kronice Jana Długosza *Liber beneficiorum* jako „kościół parafialny w Bochotnyczy Maior” był wielokrotnie przebudowywany, ostatnio w latach 1956-62 wg proj. Karola Sicińskiego. Przy bocznym ołtarzu znajduje się nagrobek Marianny z Potockich Małachowskiej. Wystrój świątyni, barokowe ołtarze i ambona pochodzą z fundacji Małachowskich. W bocznej kaplicy znajduje się obraz MB Łaskawej z XVIII w. oraz tablica ufundowana przez Ewę Szelburg-Zarembinę, upamiętniająca dzieci pomordowane podczas II wojny. Obok Stara Plebania z czasów Małachowskich. [ul. Bochotnica 3](#)

Kościół pw. Jana Chrzciciela

Cmentarz parafialny

W cieniu cmentarnych drzew spoczywają ludzie zasłużeni dla kultury narodowej i Nałęczowa: wskrzesiciele uzdrowiska, powstańcy styczniowi i sybiracy – dr Fortunat Nowicki, dr Konrad Chmielewski, dr Wacław Lasocki; administratorzy – Henryk Rodkiewicz, Julian Morzycki, Władysław Bończa-Truszkowski; właściciele Nałęczowa – oficer i powstaniec listopadowy Tytus Rakowski oraz inż. Michał Górski z rodziną. Cmentarz jest miejscem wiecznego spoczynku Oktawii Żeromskiej, jej matki i brata – Stanisława Radziwiłłowicza, Ewy Szelburg-Zarembiny, jej męża i rodziców, Michała Elwiro Andriolego, Franciszka Bagieńskiego, właścicieli

okolicznych majątków i willi – rodziny Śliwińskich, Malewskich, Nagórskich, hr. Marii Krasickiej, a także lekarzy, artystów, pisarzy, proboszczów, żołnierzy AK i BCh, partyzantów i nauczycieli. Odnajdziemy tu wiele niepowtarzalnych dzieł sztuki cmentarnej. Do najcenniejszych należy grobowiec rodziny Wernickich właścicieli majątku w Czestawicach, wykonany z karraryjskiego marmuru przez Emilio Zocchi z Florencji.

WZGÓRZE JABŁUSZKO

Wzniesienie w pód.-wsch. części miasta, wcześniej zwane Górą Krzyżową, było ulubionym celem spacerów autora *Placówki*.

Kapliczka na Wzgórzu Jabłuszko

Szkola Ziemianek

Góra Poniatowskiego

dawnej Żeńskiej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego zw. Szkołą Ziemianek. Za wzniesieniem rozciąga się malowniczy widok na dolinę rzeki Bystrej i Las Zakładowy.

ul. Prusa 28.

GÓRA PONIATOWSKIEGO

Nazwa wzgórza wiąże się z legendą o wizycie u Małachowskich króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w drodze do Kaniowa. Wydarzenie to upamiętnia krzyż z datą 1787 r. Jak wiemy z *Dyariusza podróży* spisane go przez ks. Adama Naruszewicza, król Natęczów ominął, ale legenda przetrwała. Na wzgórzu w 1905 r. odbywały się manifestacje polityczne z udziałem m.in. Stefana Żeromskiego i Gustawa Daniłowskiego. W 1908 r. na prośbę S. Żeromskiego badania terenu prowadził archeolog Marian Wawrzeńczyk, który potwierdził istnienie grodziska i warownej strażnicy na przetomie VIII/IX w. W 1916 r. na wzgórzu odbyły się, pierwsze po latach niewoli, patriotyczne uroczystości z okazji 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Pamiątką tych wydarzeń jest Dąb Wolności, posadzony w pobliżu przydrożnej kapliczki.

Poniatówka poddana została rewitalizacji. Na szczyt wzgórza można wspiąć się schodami i odpocząć po trudach zwiedzania.

ul. Poniatowskiego/Graniczna

Pisarz przeważnie pojawiał się o zachodzie słońca, by podziwiać grę kolorów nad doliną rzeki Bystrej. Przychodził tu tak często, że wzgórze do dziś określane jest Górą Prusa. Zachwyt nad „niepospolicie pięknymi krajobrazami” wyrażał w *Kronikach Tygodniowych*. Na szczycie wzgórza znajduje się kapliczka, wzniesiona przez weterana powstania styczniowego i sybiraka Mateusza Korwin-Wójcickiego jako wotum za szczęśliwy powrót z zesłania na Syberii. Obok wzgórza, za niewielkim wąwozem, znajduje się gmach

WYCIEZKI WOKÓŁ NAŁĘCZOWA

Okolice Nałęczowa zachęcają do aktywnego wypoczynku, zarówno dla regenerujących zdrowie kuracjuszy, jak i turystów pragnących odetchnąć od miejskiego gwaru, poznać okolice, obejrzeć pamiątki przeszłości. Można urządzać krótsze lub dłuższe spacery wytycznymi trasami i szlakami.

Trasa I – do Wąwolnicy

(dł. 6 km szlak czerwony)

Bramą Zachodnią wychodzimy z Parku Zdrojowego na ulicę J.I. Paderewskiego, łączącą się z ulicą H. Wiercieńskiego. Wzdłuż doliny rzeki Bystrej kierujemy się do jednej z najstarszych osad na Lubelszczyźnie. O jej istnieniu zaświadcza dokument z 1027 r., przechowywany w klasztorze na Świętym Krzyżu. We wczesnym średniowieczu przebiegał tędy szlak handlowy z Rusi w kierunku Wistły. Okres świetności Wąwolnicy przypada na czasy panowania Kazimierza Wielkiego. Osada otrzymała wówczas przywilej miejski, zbudowano zamek, mury obronne, nadano przywilej targowy. Nieprzerwanie od tamtej pory, zawsze w środy, odbywają się stynne w okolicy jarmarki. Wąwolnica jako królewszczyzna była miastem zamożnym, siedzibą starostwa niegrodowego. Stąd wywodzili się ludzie wybitni, jak Elias z Wąwolnicy, teolog, rektor Uniwersytetu

Jagiellońskiego i profesor uniwersytetu w Pradze. Po powstaniu styczniowym miejscowość utraciła prawo miejskie i znacznie podupadła. Pozostałością dawnego układu urbanistycznego jest rynek 100x110 m. Na skraju skweru znajduje się pomnik upamiętniający podpalenie miejscowości, 2 maja 1946 r. przez jednostki MO, UB i KBP. Spłonęło wówczas 347 zabudowań gospodarczych, 101 domów, zginęło 5 osób. Fotografie z tej zorganizowanej akcji ukazują wystawę przy kościele parafialnym, autorstwa amerykańskiego fotografa, świadka wydarzeń – Johna Vachona.

Niedawno mieszkańcy Wąwolnicy zdecydowali o przywróceniu prawa miejskiego, odebranego po powstaniu styczniowym.

Wąwolnica jest znanym ośrodkiem pątniczym – **Sanktuarium Matki Bożej Kębelskiej**. Najcenniejszym skarbem jest słynąca łaskami średniowieczna figura Madonny z Dzieciątkiem. Tradycja kultu maryjnego sięga 1278 r. i czasu najazdu Tatarów na Polskę.

Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w Wąwolnicy

Miejszem objawienia Matki Bożej było Kębło (2 km od Wąwolnicy). W siedemsetną rocznicę objawień figura została ukoronowana koronami papieskimi (1978 r.).

Kościół parafialny pw. św. Wojciecha – murowany z czerwonej cegły, trójnawowy, wzniesiony w w stylu neogotyckim w latach 1907–1914, wg proj. Józefa Dziekońskiego, usytuowany jest w obrębie dawnego wzgórza zamkowego. W 2001 r. kościół został podniesiony do godności Bazyliki Mniejszej przez papieża Jana Pawła II.

Trasa II – do Wojciechowa (dł. 7 km)

Spacer do Wojciechowa rozpoczyna się na ulicy Powstańców 1863 r. Po minięciu mostka nad Bystrą kierujemy się w stronę lasu do miejscowości Stary Gaj. Tu w zakolu rzeki Bystrej znajduje się stary młyn „Hipolit”, a w nim Muzeum Mineraliów. Kolekcja licząca ok. 10 tys. eksponatów jest stale powiększana. Obejrzeć można skały, minerały i meteoryty zebrane w Europie i na innych kontynentach. Zbiory prezentują się szczególnie pięknie we wnętrzu młyna z zachowanymi urządzeniami i maszynami młynarskimi. [Nowy Gaj 18a k/Wojciechowa, tel. 505 288 292](#)

Drogą asfaltową docieramy do centrum miejscowości, dawnej wsi o znaczeniu strategicznym. W okresie panowania dynastii

Jagiellonów przebiegał tędy główny szlak Rzeczypospolitej, wiodący z Krakowa do Wilna. W okresie reformacji w XVI w. miejscowość stała się silnym ośrodkiem innowierczym.

Obecnie Wojciechów jest stolicą kowalstwa, słynnym w Polsce miejscem propagowania tego rzemiosła. Od 1984 r. corocznie odbywają się Ogólnopolskie Spotkania i Warsztaty Kowalskie, kształtujące adeptów zawodu, promujące nowe techniki i wzornictwo artystyczne. Tajniki kowalskiego fachu można poznać w **Kuźni Romana Czernieca**, której tradycja sięga 1920 r. Właściciel, mistrz sztuki kowalskiej, oferuje turystom pokazy kucia **Podkowy Wojciechowskiej**. [Wojciechów 153, tel. 665 491 022.](#)

Atrakcją turystyczną jest **Wieża Ariańska**, jedyna tego typu budowla gotycko-reneansowa. Zbudowana na planie kwadratu, początkowo pełniła funkcję domu mieszkalnego. W okresie reformacji stała się siedzibą zboru kalwińskiego. Na początku XVII w. zmieniono jej przeznaczenie na spichlerz. Gruntowne prace remontowe wykonano w 1910 r. staraniem Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości pod kierunkiem Jana Koszycz-Witkiewicza. Opis wieży wykonany przez architekta włączył Stefan Żeromski do powieści *Nawracanie Judasza*.

Na najwyższej kondygnacji wieży znajduje się **Muzeum Kowalstwa**, jedyne tego typu w Polsce. Prezentuje kolekcję ponad 1500 obiektów sztuki kowalskiej, wyposażenie kuźni z paleniskiem, kowadłem, miechem i tradycyjnymi narzędziami kowalskimi. Piętro niżej znajduje się **Muzeum Regionalne**. Ekspozycja stylizowana na wnętrze chaty, prezentuje przedmioty codziennego użytku, rękodzieło i stroje. [Wojciechów 9, tel. 81 517 72 10.](#)

Kościół pw. św. Teodora, późnobarokowy, modrzewiowy, wybudowany został w I poł. XVIII w. jako wotum wdzięczności za nawrócenie z kalwinizmu na wiarę katolicką Teodora Orzechowskiego, ówczesnego właściciela wsi. Świątynia postawiona na podmurówce, ma konstrukcję zrębową. W ołtarzach zachowały się unikatowe kurdybany.

Wieża Ariańska w Wojciechowie

Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie

INNE CIEKAWY MIEJSCA W OKOLICY

Antopol – nazwa wywodzi się od imienia Antoniego Małachowskiego, właściciela folwarku wchodzącego w skład klucza bochotnickiego. W okresie międzywojennym majątek należał do inż. Stanisława Śliwińskiego, przewodniczącego Rady Nadzorczej Naęczowskiego Towarzystwa Kredytowego (1903), inicjatora budowy Domu Ludowego (1906), ministra w rządzie II RP. Często gościł tu Edward Rydz-Śmigły. Po wojnie funkcjonował tu Zakład Doświadczalny IUNG w Puławach. Obecnie własność prywatna.

Bochotnica – osada z IX/X w., obecnie integralna część Naęczowa. W XIV w. powstała parafia, na wzgórzu zbudowano drewniany kościół. W okresie reformacji pełnił on funkcję zboru i uległ zniszczeniu. Konsekracja nowego kościoła odbyła się w 1792 r. Rozwój osady związany był z korzystnym położeniem przy szlaku handlowym biegnącym do portu w Kazimierzu Dolnym. Wzgórze o charakterze obronnym wzmocnione było, widocznymi do dziś, głębokimi fosami.

Bronice – wieś o średniowiecznym rodowodzie, w XIX w. należała do Józefa Dembowskiego, ojca „czerwonego kasztelana”, Leona. Zachował się klasycystyczny pałac wzniesiony wg proj. Ch. P. Aignera, otoczony 15 ha parkiem w stylu angielskim. Ostatnimi właścicielami majątku (do 1944 r.) była rodzina Wołk-Łaniewskich. Obecnie potomkowie odzyskali pałac i prowadzą działalność kulturalną.

Czesławice – majątek wchodzący w skład dóbr bochotnickich. Na przełomie XIX/XX w. należał do Wacława i Elżbiety z Lilpopów Wernickich. Klasycystyczny pałac zbudowano wg proj. Leandro Marconiego, otacza park z pomnikowymi drzewami (m.in. mitorząd japoński) oraz stawy rybne. Własność prywatna.

Drzewce – wieś z bogatymi tradycjami, dawniej należała do klucza dóbr Bronice. Drewniany dwór otoczony jest parkiem, do którego prowadzi aleja lipowa i kasztanowa. Dawny dwór, spichlerz i stajnie, są własnością firmy „Cisowianka”. Ambicją obecnych właścicieli jest przywrócenie świetności folwarku poprzez odbudowę działalności rolniczej, uprawę winorośli i produkcję win.

Piotrowice – wieś wzmiankowana w XIV w. jako miejsce osadnictwa rycerzy sposobiących się do wyprawy na Ruś Halicką. W XIX w. mieszkała tu rodzina Brzezińskich – Róża z Morzyckich, publicystka, redaktorka „Płomyka” i jej mąż Mieczysław, współtwórca Macierzy Szkolnej. W pobliskim Paulinowie prowadził gospodarstwo Julian Morzycki z córką Faustyną.

Sadurki – wieś szlachecka wzmiankowana w XV w. Impulsem rozwoju miejscowości było otwarcie stacji na szlaku Nadwiślańskiej Kolei Żelaznej z Mławy do Kowla, uruchomionej w 1877 r. Przed wiele lat była stacją docelową dla kuracjuszy przybywających do naęczowskiego źródła. Z tego okresu pozostał drewniany budynek dworca i wieża ciśniowa.

Zamek w Janowcu

Lokalna Organizacja Turystyczna KRAINA LESSOWYCH WĄWOZÓW działa w obszarze kilku gmin, z których każda zbudowała interesującą ofertę turystyczną. Propozycje te można poznać za pomocą map i folderów, dostępnych w Informacji Turystycznej.
ul. Lipowa 3, budynek Urzędu Miejskiego.

JANOWIEC – leży na lewym brzegu Wisły, w obrębie malowniczego odcinka rzeki, zwanym Małopolskim Przełomem Wisły. Przez ponad dwieście lat był własnością wpływowych rodów magnackich: Firlejów, Tartów, Lubomirskich. Pozostałością dawnej świetności jest monumentalny **zamek obronny**, wzniesiony na początku XVI w., zniszczony przez Szwedów w 1656 r. W pobliżu znajduje się dwór

ziemiański z Moniak i zespół folwarczny. *Muzeum Zamek w Janowcu, Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, ul. Lubelska 20, tel/fax 81 881 52 28.*

Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i św. Małgorzaty – położony poniżej zamku, zbudowany został ok. 1537 r. z fundacji Piotra Firleja. Najcenniejszym zabytkiem w świątyni jest renesansowy nagrobek Barbary i Andrzeja Firlejów, dłuta Santi Gucciego, przedstawiciela sztuki manieryzmu w Polsce. *Rynek 6.*

Dwa brzegi Wisły łączy prom „Janowiec” na wysokości zamku w Janowcu i prom „Serokomla” w pobliżu miejscowości Nasitów.

JÓZEFÓW NAD WISŁĄ – to stolica „Krainy Sadów”, europejskiej kłebki sadownictwa. Miasto w przeszłości należało do Potockich

i dzięki istniejącej przeprawie przez Wisłę stało się centrum handlowym i siedzibą komory celnej. Zachował się układ urbanistyczny z XVII w., rynek z szachownicą ulic oraz **Pałac Potockich** wzniesiony w stylu klasycystycznym w XVIII w. został dość zniszczony w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej. Odbudowany wg proj. Jana Koszczyca-Witkiewicza, zatracił proporcje i wszelkie ślady dawnej świetności. Obecnie siedziba Urzędu Miasta.
ul. Opolska 33.

Kościół pw. Bożego Ciała i zespół klasztorny to późnobarokowy kompleks sakralny, ufundowany przez Józefa Potockiego w latach 1730-43, oddany pod opiekę zakonowi bernardynów. Zbudowany jest na planie prostokąta, z dwiema kwadratowymi, obniżonymi wieżami po bokach. *ul. Powstańców 10.*

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Rybitwach, wzniesiony po 1613 r. z fundacji Katarzyny z Biereckich Ossolińskiej, jest przykładem stylu renesansu lubelskiego. *Rybitwy 48.*

Z tarasu widokowego na szczycie **Kamieniołomu w Kaliszanach** rozciąga się szeroka panorama na sady i plantacje. Można podziwiać widoki na Wisłę i Wyspę Kaliszańską, która jest ostoją wielu rzadkich ptaków wodno-błotnistych. W pobliskiej miejscowości Basonia odrodziło się rzemiosło szkutnicze. Produkowane są tam tratwy, szkuty, pychówki.
Basonia 43

KOŃSKOWOLA – należała do Tęczyńskich, Sieniawskich i Czartoryskich. W XVIII i XIX w. stała się ważnym ośrodkiem administracyjnym, handlowym i kulturalnym. Za czasów Czartoryskich powstał tu wzorcowy ogród doświadczalny i pierwszy w okolicy ogród różany. Tradycje uprawy róż i szkółkarstwa przetrwały do współczesności. W centrum zachował się dawny układ urbanistyczny z rynkiem i klasycystycznym ratuszem, zbudowanym z fundacji Aleksandra Czartoryskiego w 1775 r.

Kościół Farny pw. Znalezienia Krzyża Świętego – ufundowany w XVI w. przez Andrzeja Tęczyńskiego. Cennym zabytkiem jest barokowy sarkofag Zofii z Opalińskich Lubomirskiej, autorstwa Tylmana z Gameren i jedyna w Polsce rzeźba Vanitas (łac. marność). W krypcie kościoła spoczywa proboszcz parafii, ks. Franciszek Zabłocki, poeta i komediopisarz doby Oświecenia. Na placu przykościelnym znajduje się nagrobek poety, Dionizego Książczaka. *ul. Kurowska 2.*

Kościół szpitalny pw. św. Anny w stylu renesansu lubelskiego, zbudowano przed 1613 r. Wnętrze świątyni zdobi otwarz o strukturze renesansowo-manierystycznej. Kapliczka słupowa na placu została wzniesiona została w 1892 r. *ul. Lubelska 122*

PONIATOWA – miasto w powiecie opolskim, położone w Kotlinie Chodelskiej jest enklawą zieleni z kompleksem wodnym

w Dolinie Dziesięciu Stawów. Obfitość drzew iglastych sprzyja wytworzeniu się specyficznego mikroklimatu, wspomagającego leczenie chorób dróg oddechowych i gruźlicy płuc. W okresie międzywojennym Poniatowa została objęta rządowym programem Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Budowę zakładów radiowo-telewizyjnych przerwał wybuch II wojny światowej.

W pobliżu miasta znajduje się **Pałac w Kraczewicach**, dawna letnia rezydencja Władysława i Henryka Gerliczów. Jest przykładem rzadkiego w regionie stylu secesyjnego końca XIX w. Posiadłość otacza park krajobrazowy o asymetrycznej kompozycji i zachowanym drzewostanem. *Kraczewice Prywatne 28.*

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Kraczewicach wzniesiono na placu ofiarowanym przez Henryka Gerlicza w 1920 r., jako wotum za odzyskanie niepodległości i zwycięską w wojnę z bolszewikami. Trójnawowa świątynia z sosnowych bali posiada wewnątrz boczne galerie, zdobione artystyczną snyderką.

Miasto **PUŁAWY**, jest dziś znaczącym ośrodkiem naukowym, siedzibą Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa, Państwowego Instytutu Weterynaryjnego i zakładu Grupa Azoty Zakłady Azotowe Puławy S.A. To także ważny węzeł komunikacyjny kolejowy i drogowy z dwiema przeprawami mostowymi, portem rzeczynym oraz przystanią dla jachtów i motorówek.

Kościół Farny w Końskowoli

Zalew w Poniatowej

Pałac w Kraczewicach

Pałac Czartoryskich w Puławach

Świątynia Sybilli

Domek Gotycki

Sarkofag Augusta i Zofii ks. Czartoryskich

Od drugiej połowy XVII w. Puławy należały do najpotężniejszych rodów magnackich: Lubomirskich, Sieniawskich i Czartoryskich. Były ważnym ośrodkiem życia politycznego i kulturalnego doby Oświecenia. Z tego czasu pozostał **Zespół pałacowo-parkowy**, rezydencja z parkiem Izabeli z Flemingów i Adama Kazimierza Czartoryskich, przebudowana w XVIII w. stylu klasycystycznym wg. proj. Chrystiana Piotra Aignera. W **Świątyni Sybilli** mieściło się pierwsze w Polsce muzeum pamiątek, założone w 1801 r. Inne obiekty z tego okresu to: **Domek gotycki**, **Domek Grecki**, **Domek Żółty**, **Brama Rzymska**, **sarkofag Augusta i Zofii z Sieniawskich Czartoryskich**, **rzeźba Tankreda i Kloryndy** oraz **Pałac Marynki**. [Muzeum Czartoryskich](#), [ul. Czartoryskich 8](#), [tel./fax 81 475 45 00, 503 902 480](#).

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w stylu klasycystycznym, na wzór rzymskiego Panteonu ufundował książę Adam Kazimierz Czartoryski w latach 1800-14 wg proj. Chrystiana Piotra Aignera. [ul. C.P. Aignera 1](#).

Kościół pw. św. Józefa Oblubieńca NMP wzniesiony został z fundacji Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej w latach 1725-28. Obrazy Świętej Rodziny w ołtarzu głównym oraz wizerunki św. Barbary i św. Teresy z Avili namalował Kazimierz Woyniakowski, uczeń Marcello Bacciarellego. Do obrazów świętych pozowały księżniczki Maria i Zofia Czartoryskie. [ul. Włostowicka 61](#).

GMINA PUŁAWY – zwana „Krajiną truskawki”, położona po obu stronach Wisły, jest obszarem o wysokich walorach krajozawczych, bardzo atrakcyjnym pod względem

turystycznym i rekreacyjnym. Posiada duże kompleksy leśne, naturalne jeziora Nur, Borowiec, Matygi, uroczo meandrujący Wieprz oraz rezerwat faunistyczny Czapliniec.

Jedną z ciekawszych miejscowości jest **Gołąb** z unikatowym **Domkiem Loretańskim**, ufundowanym przez Jerzego Ossolińskiego, na wzór Santa Casa w Loreto, Domu Świętej Rodziny z Nazaretu.

Kościół pw. św. Floriana i św. Katarzyny w Gołębiu wzniesiony w XVII w. w stylu późnego manieryzmu z fundacji Jerzego Ossolińskiego, stanowi przykład wyjątkowego połączenia motywów i cech nurtu włoskiego i niderlandzkiego z kręgu Santi Guccio. *ul. Folwarki 3.*

Kościół pw. św. Wojciecha w Górze Puławskiej ufundował w stylu barokowym August Czartoryski w 1768 r. W kościele tym była chrzczona pisarka Ewa Szelburg-Zarembina. *ul. Kościelna 16*

Domek Loretański

Kościół pw. św. Floriana i św. Katarzyny w Gołębiu

Kościół św. Wojciecha w Górze Puławskiej

WYDAWCA:

Lokalna Organizacja Turystyczna
„Kraina Lessowych Wąwozów”
Ul. 1 Maja 16, 24-150 Natęczęw,
tel. 81 50 16 101,
info@kraina.org.pl
www.kraina.org.pl

OPRACOWANIE MERYTORYCZNE:
Maria Mironowicz-Panek

OPRACOWANIE GRAFICZNE:
Mazaki Studio Konrad Rządowski

Natęczęw 2024

ISBN: 978-83-969489-9-1

DRUK: Alf Graf

Zdjęcia pochodzą z archiwum
Lokalnej Organizacji Turystycznej
„Kraina Lessowych Wąwozów”

Egzemplarz bezpłatny

Publikacja została wydana dzięki
dofinansowaniu ze środków Powiatu Puławskiego
w ramach realizacji zadania „Natęczęw i okolice”.

Zaplanuj pobyt w Krainie Lessowych Wąwozów z serwisem

www.kraina.org.pl

TU ZNAJDZIESZ:

- Noclegi
- Certyfikowane obiekty i produkty Polskiej Marki Turystycznej „Krainy Lessowych Wąwozów”
- Ofertę produktów sieciowych
 - Akademia Lesslandia
 - Kraina Zdrowia
 - Szlak Smaków
- Lessowe wąwozy i inne walory przyrodnicze
- Szlaki turystyczne
- Atrakcje turystyczne
- Restauracje
- Oferty wycieczek po Krainie Lessowych Wąwozów oraz okolicy
- Informacje praktyczne

